

Bilingval undervisning i samfunnsfag (CLIL)

Sluttrapport

til

Nasjonalt senter for fremmedspråk i opplæringen

Kastellet skole, august 2009

Anita Nyberg

Prosjektleder

Kastellet skole har gjennomført bilingvale prosjekter med samfunnsfag på engelsk på ulike klassetrinn. På 9. trinn skoleåret 2007-2008 ble det første prosjektet gjennomført, og i 2008-2009 ble prosjektet videreført på både 7. trinn og 10. trinn. Prosjektet fikk støtte fra Fremmedspråksenteret. Denne rapporten omhandler CLIL (*Content and Language Integrated Learning*) i en gruppe på 7.trinn og vil inneholde beskrivelser av hvilke temaer og oppgaver som ble brukt, muligheter for differensiering, bruk av kilder og vurdering av språkkompetanse, samt andre relevante problemstillinger.

BAKGRUNN

Kastellet skole i Oslo har ca. 600 elever på 1.-10. trinn. Skolen har språk som et av sine satsingsområder og gjennomfører satsingen gjennom flere tiltak. Elevene får undervisning i engelsk allerede fra 1. trinn og på 5.-7. trinn tilbys undervisning i fremmedspråk. I tillegg får elevene engelskundervisning i mestringsgrupper fra 5-10. trinn. Den Europeiske Språkpermen er også en del av skolens språksatsning, og ble blant annet brukt til å dokumentere språkferdigheter ved overgangen til ungdomsskolen i 2009.

Min egen motivasjon for CLIL eller bilingval undervisning, springer ut fra flerårig praksis som engelsk-, fransk- og samfunnsfaglærer på ungdomstrinnet. CLIL er et spennende konsept hvor språkopplæringen springer ut fra et behov for å kommunisere og forstå ut fra andre motiver enn å lære språket. Når man har CLIL er ikke språklæringen hovedmålet, men det faget det undervises i. Språklæringen tjener da ikke mål for språkfaget, men retter seg mot mål i et annet fag, bare med forskjellig verktøy. Metoden kan sammenlignes med språkopplæring hvor man tilstreber seg en praktisk tilnærming der elevene får oppgaver som er utformet slik at de får behov for å kommunisere. Et eksempel kan være å bestille en togbillett fordi man skal på klassetur, eller chatte med en fransktalende person. Når man har CLIL er det et annet fag som er objektet for språklæringen, som da går parallelt. Slik peker CLIL mot den realiteten som elevene vil møte i fremtiden, hvor det å kunne beherske et annet språk kan tjene ulike formål innen studier, yrkesliv og fritid. CLIL kan for eksempel være en smakebit på fremtidige studier i utlandet, eller det å måtte forholde seg til faglitteratur på engelsk, som vi vet er vanlig på universiteter og høyskoler.

Kravet til et CLIL-prosjekt er at minimum 30 % av undervisningen i faget foregår på et annet språk enn norsk. I gruppa som denne rapporten handler om, ble det lagt opp til at elevene

hørte engelsk i timen og selv kommuniserte på språket, at de skrev oppgaver i ulike temaer på engelsk, holdt muntlige presentasjoner og benyttet seg av ulike kilder på engelsk. Alle de tre gruppene på 7. trinn jobbet med de samme temaene i løpet av skoleåret. De hadde felles periodeplan og kompetansemål fra LK06, men den bilingvale gruppa hadde noen ganger ulike kilder og oppgaver.

Flere problemstillinger dukket imidlertid opp i forkant og underveis i prosjektet, blant annet:

- Hvor stor andel av faget bør være CLIL utover de 30% som skal til?
- Hvor mye engelsk bør jeg snakke i timene?
- Er det temaer som egner seg bedre til CLIL enn andre?
- Hvor finner jeg relevante kilder på engelsk språk tilpasset temaene og aldersgruppa?
- Hvordan kan jeg sikre at CLIL-gruppa får et likeverdig tilbud i samfunnsfag?
- Hvordan kan jeg sikre at de både har utbytte av faget og gjør framgang språklig?
- På hvilken måte er det ulikt å undervise i engelsk med CLIL enn i ordinære engelsktimer og hvor mye fokus skal jeg ha på det lingvistiske?
- Hvordan skal jeg forholde meg til å korrigere elevenes språk når de har CLIL hvis engelsk skal benyttes som et verktøy og ikke være hovedmålet for læringen? Hvordan kan dette i så fall gjøres?

Flere av disse spørsmålene skal jeg komme innom underveis i rapporten, mens andre blir stående mer eller mindre ubesvarte. Det er uansett relevant å stille seg den typen spørsmål ved oppstart av et CLIL-prosjekt.

BRUK AV ENGELSK I UNDERVISNINGEN

Når man skal ha undervisning på et annet språk enn norsk, er det en del utfordringer som skal imøtekommes, deriblant omfanget av engelsk som kommunikasjonsspråk med tanke på differensiering og tilpasset opplæring.

For det første kan det å holde fokus på det samfunnsfaglige og ikke på at dette er engelskundervisning, kan være en utfordring, for det språklige må nødvendigvis være en del av undervisningen med hensyn til læringsutbyttet i faget. Begrepsoppklaring bør være en naturlig rutine for å sikre seg at elevene forstår hva som kommuniseres muntlig og skriftlig. Å holde en innledning av temaet på engelsk med forklaring av kjernebegreper og relevant ordforråd, gir elevene gode forutsetninger for å lese kilder og gjøre videre arbeid med temaet

på engelsk. På denne måten utvider elevene ordforrådet sitt samtidig som det er formålstjenlig faget. Det vil også stimulere elevene til å bruke mer engelsk selv at undervisningsspråket er engelsk. Likevel kan det altså være hensiktsmessig å ta i bruk norsk av og til for å ivareta alle elevene. Andel norsk må vurderes ut fra gruppas og elevenes forutsetninger.

For det andre er elevene vant til at arbeidsplaner differensieres etter vanskelighetsgrad, men når det gjelder CLIL-undervisning vil språket også måtte tas i betraktning på arbeidsplanen, slik at de som ikke ønsker å gjøre arbeidet på engelsk, har mulighet for å gjøre det på norsk. For noen elever kan det være en utfordring å bruke engelsk i alle kommunikasjonssituasjoner i arbeidet med samfunnsfag, slik at dette bør tas i betraktning ved utforming av arbeidsplanen.

For det tredje skal man altså skaffe til veie kilder både på norsk og på engelsk som er tilpasset temaene og elevenes ulike forutsetninger når man har CLIL. Valgfrihet mellom norske og engelske kilder er nødvendig med tanke på at alle elever skal tilegne seg kunnskap om temaene. De fleste elevene på gruppa ønsket å lese noen kilder på norsk, særlig i forbindelse med prøver.

KILDER

Læreren har et viktig forarbeide å gjøre for å undersøke hva slags emner som egner seg best til CLIL ut fra hvilke kilder som finnes for temaet på engelsk og av hvilken kvalitet. For eksempel fant jeg ut at temaet om internasjonale organisasjoner egnet seg godt som tema på engelsk da det finnes gode og seriøse kilder om temaet på nettet, men at kildene kunne være noe krevende for en elev på 7.trinn. På samme måte var renessanse og opplysningstid et tema hvor begrepsforståelse ble viktig og til dels avansert, men hvor det finnes flere kilder på engelsk tilpasset yngre elever.

Det er lett å gå seg vill i netttungelen. Ofte er seriøse nettbaserte kilder på et språklig nivå som kan passe godt for elever på de høyeste trinnene, men for elever på barnetrinnet kan enkelte nettsider for barn, for eksempel fra BBC, være veldig nyttige. De svakeste elevene kan ha glede av interaktivitet som noen av nettkildene for barn tilbyr. Flere nettsteder har også lærerressurser tilgjengelig. Variasjon i typen kilder gir muligheter for å tilpasse de ulike faglige nivåene. Likevel tar det mye tid å finne frem til kilder som er gode nok. Det kan derfor være hensiktsmessig å skaffe til veie engelske læreverker i samfunnsfag eller historiebøker og lignende for barn og unge i temaer man ønsker å gå gjennom på trinnet, og på den måten ha

en kvalitetssikret kildebank for CLIL-undervisning i samfunnsfag. Gode nettsider bør også tas vare på. Elevene er selv også raske til å søke på nettet. For å vurdere om en kilde er seriøs, kan læreverk i faget bistå elevene.

Noen ganger kan det være hensiktsmessig å tilpasse enkelte kilder for middels og lavt nivå, men det er tidkrevende. Noe av poenget med å ha ulike kilder er at elevene selv kan velge de kildene de er mest komfortable med.

En aktuell problemstilling det kan være verdt å bruke litt tid på å tenke gjennom, er hvordan man skal få elever til å ikke bruke klipp og lim fra nettet når de skal produsere en tekst basert på kilder, men bruke egne ord. Det betyr at de må distansere seg fra kildene. En metode kan være å ta notater fra kildene, og å omformulere. Det bør være et klart krav at reproduksjon fra kilder ikke er akseptabelt dersom elevene sikter til en høy grad av måloppnåelse hvis det er karakterer involvert. Det er viktig at dette også er et krav på lavere trinn. Å levere andres tekster eller å lese høyt er ikke det samme som å vise kunnskap. Samtidig er det viktig at elever oppgir presise kilder når de leverer et arbeid.

Det kan være krevende å først lese kilder på et annet språk, og deretter omformulere til egne ord samtidig som den muntlig eller skriftlige teksten er tydelig i sitt budskap. God trening er derfor viktig. En løsning kan være at elevene starter med å skrive korte tekster eller holde korte presentasjoner hvor de blir tvunget til å redusere antall ord uten at det går vesentlig på bekostning av det som skal formidles. Vurderingen må da gå på i hvilken grad elevene har klart dette. Når elevene holder muntlige presentasjoner med for eksempel en power point, bør antall ord være redusert til stikkord eller til bare bilder slik at de ikke kan lese rett opp fra lerretet. Dette vil gi elevene øving i å sette seg godt inn i temaet før presentasjonen. Jukselapper bør også sjekkes dersom man tillater at de bruker det. Det er selvsagt også viktig å være tydelig på hvorfor det ikke er hensiktsmessig å kopiere fra kilder og hvorfor de skal omformulere. Det som skiller høy og lav grad av måloppnåelse er da i hvilken grad eleven klarer å formidle temaet sitt med egne ord uansett hvilket språk de har valgt.

LESESTRATEGIER

Å arbeide med ordforråd innenfor et tema er som nevnt, svært viktig når man har CLIL.

Kjernebegreper for et tema bør gjennomgås og brukes. Av 13 elever på 7. trinn som ble spurt,

svarte alle at de hadde utvidet ordforrådet i minst tre av fem temaer, men 6 elever oppga at de hadde utvidet ordforrådet sitt i alle temaene. Ordlister ble synliggjort på periodeplanen for faget og ble skrevet ned på tavla i timene. På periodeplanen legger vi også alltid ut lenker fra nettet til hvert tema. Å drøfte strategier for en mer effektiv lesning uten nødvendigvis å forstå hvert ord, er derfor svært viktig.

Bruk av lesestrategier for å skaffe seg oversikt over innholdet i en ukjent engelsk tekst ved å observere tittel, eventuelt ingress, finne frem til navn, tall, uthevet tekst og annet ved å skimlese eller scanne teksten først, er god trening. Deretter er det hensiktsmessig å gå mer grundig til verks og dybdelese for å få med seg hele innholdet i teksten. I denne fasen kan elevene slå opp vanskelige ord eller be om forklaring på dem. Derfor er det viktig å lære seg å ta i bruk ordbok, gjerne nettbasert. Oppslagsverk blir naturlig å ta med seg inn i klasserommet når en skal arbeide med å forstå en kilde. Å bli vant til å bruke ordbøker og oppslagsverk er en viktig del av læringen i et biligvalt klasserom.

Notatteknikk er et annet viktig aspekt for å bearbeide tekster. Å ta notater på tidslinjer, i venndiagrammer for å sammenligne pluss ulike former for tankekart kan være nyttig for å strukturere begreper og innholdet i teksten på en måte som passer for den enkelte. Å visualisere innholdet i en tekst ved å tegne det en har lest om, kan også være nyttig både for forståelsen av teksten og for å skaffe seg et konkret bilde av det teksten handler om. Da blir det også behov for å bruke ordbøker for å få med detaljer som skal tegnes ned. Det kan være interessant å observere hva elevene legger vekt på når de tegner eller tar notater – det vil ikke nødvendigvis være de samme tingene. De kan deretter sammenligne tegningene eller notatene sine og sjekke dem opp mot teksten for å finne ut om noe er glemt eller lagt til. Se periode 5 om oppdagelsesreiser på vedlegget.

DIFFERENSIERINGEN

I oppstarten av prosjektet valgte vi å ta i bruk differensieringsmodellen som prosjektleder på ungdomstrinnet hadde utviklet. I starten var det ikke hensiktsmessig å legge for mye press på elevene og de fikk derfor i relativt stor grad velge hvor mye de ville bruke engelsk. Det resulterte i at elever som godt kunne ha brukt mer engelsk i arbeidet, valgte å gjøre ganske mye på norsk. Etter hvert ble derfor modellen endret noe, for å utfordre elevene til å bruke mer engelsk. Differensieringsmodellen ble dermed mindre valgfri når det gjelder andel engelsk på middels og høyt nivå, men på lavt nivå har valgmuligheten blitt ivaretatt for å

tilrettelegge for elever som ikke ønsker å bruke engelsk i samfunnsfag. Modellen ble derfor blitt slik:

Lav grad av måloppnåelse	Middels grad av måloppnåelse	Høy grad av måloppnåelse
Høre engelsk i klassen.	Snakke/høre engelsk i klassen.	Snakke/høre engelsk i klassen.
Lese fagtekster på norsk eller engelsk.	Lese tilrettelagte / middels vanskelige fagtekster på engelsk.	Lese autentiske / mer utfordrende fagtekster på engelsk.
Besvare enkle oppgaver på norsk eller engelsk.	Besvare middels vanskelige oppgaver på engelsk.	Besvare mer utfordrende oppgaver på engelsk.

Som det kommer fram av modellen, er det elevens eget arbeid og egen spåkproduksjon som kan utføres på valgfritt språk, ikke hvorvidt man vil høre engelsk i klassen. Elevene har selvsagt fleksibilitet til å velge enklere arbeidsoppgaver en periode selv om det mest naturlige hadde vært å velge mer utfordrende. Lav, middels og høy grad harmonerer med grønn (enkel), rød (middels) og sort (utfordrende) farge på oppgaver på arbeidsplanen.

Kravet til engelsk i CLIL-undervisningen var sterkest på 7. trinn på Kastelet. Dette kan virke noe bakvendt siden man kan forvente at elevene blir flinkere i engelsk med årene, men effekten av karakterer og eksamen må tas i betraktning. Elever bør gis rom for å velge det språket som styrker fagkompetansen deres i faget det undervises i.

TEMAER OG UNDERVISNINGSSOPPLEGG

I løpet av året arbeidet vi med temaene som vises nedenfor. En beskrivelse av hvert tema finnes også i en oversikt på vedlegg for hver periode med eksempel på oppgaver tilknyttet temaene.

Temaoversikt

Tema 1: Internasjonale organisasjoner

Tema 2: Verden

Tema 3: Identitet og kultur, ungdom og rusmidler

Tema 4: Renessanse og opplysningstid

Tema 5: Oppdagelsesreiser

Alle temaene på 7. trinn var felles på trinnet. Gruppene hadde også de samme prøvene, men oppgavene var noen ganger forskjellige blant annet fordi kildene var ulike for CLIL-gruppa og de to andre gruppene. Av praktiske og pedagogiske hensyn var alle prøver på norsk, også for CLIL-gruppa. Derfor var også repetisjonsstoff til prøvene på norsk. CLIL ble ivaretatt gjennom arbeid i timene hvor mye av undervisningen foregikk på engelsk og via skriftlig hjemmearbeid der elevene kunne velge en eller flere oppgaver å gjøre på engelsk ved å lese og forstå kilder på engelsk. Dessuten hadde de ulike fremføringer på engelsk.

Periode 1: ”Internasjonalt samarbeid”

I den første perioden vår var temaet internasjonalt samarbeid og internasjonale organisasjoner. Målet for perioden var å forberede elevene på at det ville foregå aktiviteter på engelsk i faget, og gi dem en oppgave de kunne velge å løse på engelsk. Omlag 20% av undervisningen i klassen foregikk på engelsk.

Elevene hadde leselekser på norsk, og skulle løse en del oppgaver i tilknytning til lesingen. De brukte også læringsstrategien VØL- skjema (Vet-Ønsker å lære-har Lært) i timen for å bevisstgjøre seg hva de allerede visste om organisasjonene og det de ønsket å finne ut om en av organisasjonene. De som ønsket det, og spesielt de som jobbet på det høyeste nivået på arbeidsplanen, skulle fremføre funnene sine helt eller delvis på engelsk i gruppa si. Noen engelske begreper tilknyttet tema og som kunne brukes brukes i fremføringen samt engelske navn på organisasjonene ble gjennomgått i klassen på forhånd. Elevene fikk også kilder på engelsk lagt ut på periodeplanen. De måtte underveis fylle ut logg om fremdriften i gruppearbeidet. Til slutt fylte de ut hva de hadde lært om organisasjonene i VØL – skjemaet. Omlag halvparten av elevene valgte å fremføre delvis eller helt på engelsk.

Noen elever som valgte å gjøre arbeidet på norsk, uttrykte i etterkant at de kunne ha klart å fremføre på engelsk, og satte seg det som mål for neste periode med muntlig fremføring.

Periode 2 og 3: ”Verden”

I denne perioden hadde vi studenter inne i klassen. Studentene var ansvarlige for planer og tilrettelegging av det faglige arbeidet sammen med faglærer. Studentene følte seg ikke trygge nok på engelsk til å undervise på språket. Noen oppgaver på arbeidsplanen og noen timer på engelsk ble det likevel tilrettelagt for.

Elevene valgte seg et kontinent å skrive en artikkel om. Dette arbeidet ble gjort på norsk. Deretter organiserte vi en "reiselivsmesse" med stands. Hver stand skulle ha en plakat/veggavis, og her skulle de som valgte rødt eller sort på a-planen lage en plakat om verdensdelen på engelsk.

Etter at studentene var ferdige med sin praksisperiode i klassen, ble mer undervisning på engelsk lagt inn i temaet om verdensdeler. Vi valgte å fokusere på amerikansk historie i forbindelse med det amerikanske valget. Det var også naturlig å snakke om afrikansk historie med vekt på kolonitiden i forbindelse med temaet. Elevene fikk all undervisning på engelsk og med oppgaver og øvelser med ordforråd tilknyttet tema. Disse øvelsene ble gjort av alle elevene.

Temaet ble noe forlenget på grunn av timer som falt bort. Perioden ble avsluttet med en felles prøve på norsk på trinnet.

Periode 4: "Identitet og kultur, ungdom og rusmidler" med tilrettelagt kilde

Denne perioden var preget av klassediskusjoner om temaene, både på norsk og engelsk. Vi arbeidet dessuten med ordforråd på tavla og terpet endel på det i forkant av muntlige fremføringer om alternativ "rus" i form av sunne aktiviteter. Denne gangen valgte alle gruppene å lage og fremføre presentasjon helt eller delvis på engelsk, men på noen grupper var andelen engelsk litt ujevnt fordelt. Elevene lagde et informasjonshefte på norsk (grønt nivå) eller engelsk (rødt og sort nivå) i grupper hvor de beskrev en del fakta om ulike rusmidler, og brukte det i et rollespill der helsesøster på skolen skulle informere elevene om temaet. Vi hadde også et rollespill med rollekort på engelsk. Dette likte elevene godt da de fikk anledning til å snakke engelsk fritt. Mange ønsket å fremføre rollespillet. Elevene leverte også inn en fortelling eller dagbok på engelsk om det å ta egne valg, eller på norsk for de som valgte grønn oppgave.

Ulike kilder på engelsk var tilgjengelige på periodeplanen, men en kilde om forebyggende tiltak valgte jeg å tilrettelegge på tre nivåer for å kunne ha en felles lesetekst om temaet til diskusjon i klassen. Elever som arbeidet på høyeste nivå på arbeidsplanen fikk originalteksten. For de to andre nivåene tilrettela jeg teksten; en middels krevende versjon hvor mye av det vanskeligste ordforrådet var tatt vekk og setninger var omformulert, og en svært enkel versjon hvor kun hovedideene i originalteksten var beholdt med enkle setninger eller stikkord. På denne måten kunne alle lese den samme teksten, og på basis av den kunne vi ha en felles diskusjon i klassen. Dette er likevel en tidkrevende måte å tilrettelegge tekster på. Å finne kilder med ulik vanskelighetsgrad som elevene selv kan velge fra er å foretrekke i lengden.

Periode 5: ”Renessanse og opplysningstid”

En stor del av undervisningen var også i denne perioden på engelsk, og kilder på engelsk ble lagt ut på planen. Ulike digitale presentasjoner som skolen har til dette temaet ble også lagt ut på planen, hvorav et par ble oversatt til engelsk med tanke på CLIL-gruppa. Oversettelsene ble brukt i undervisningen som introduksjon til temaet i tillegg til at vi arbeidet med ulike begreper i form av muntlige og skriftlige øvelser.

I løpet av perioden skulle elevene kunne definere begrepet renessanse og plassere middelalder, renessanse og opplysningstid på en tidslinje. De skulle også sammenligne middelalderen med renessansen i et venndiagram. Forskjellene og likhetene ble drøftet på engelsk i klassen. Viktige oppdagelser, oppfinnelser og kunstverk tilknyttet perioden ble også drøftet muntlig, samt de sosiale, politiske og religiøse forholdene dengang og nå. Elevene lagde veggaviser med oversikter over disse samfunnsforholdene i grupper, og ble kjent med begreper på engelsk tilknyttet dette arbeidet. Perioden ble avsluttet med en prøve på norsk felles på trinnet.

Periode 6: ”Oppdagelsesreiser”

Dette temaet føyer seg naturlig inn i det forrige, slik at elevene kunne bruke kunnskaper fra det forrige temaet i arbeidet med oppdagelsesreiser. På samme måte som til temaet ovenfor oversatte jeg en digital presentasjon til engelsk for CLIL-gruppa, og la ellers ut linker på engelsk på periodeplanen om de ulike oppdagelsesreisende.

Det første hjemmearbeidet til temaet var basert på en av skolens læreverk på norsk. Mye av arbeidet i timene var likevel på engelsk, og med en god del fokus på lesestrategier. Digitale presentasjoner på engelsk ble tatt i bruk som en innføring i temaet. Vi leste ulike kilder om oppdagere på engelsk for å trene på lesestrategier, og for å finne ut mer om hvem de var. Vi leste blant annet et par utvalgte avsnitt fra Christopher Columbus' dagbøker på engelsk og drøftet hans agenda og menneskesyn. Elevene fikk en tegneoppgave til dagboksteksten hans den 13. oktober 1492 som beskriver landskapet og menneskene Columbus møtte på en av øyene han gikk i land på med en god del presisjon¹. De skulle tegne dette kulturmøtet og på den måten sette seg inn i innholdet og ordforrådet i teksten. De fikk bruke ordbøker og samarbeidet om tekstforståelsen. De sjekket også tegningene sine opp mot hverandre.

I løpet av denne perioden skulle det også avholdes en CLIL-prøve for alle på trinnet, som ble gjennomført i slutten av perioden. Tekniske problemer gjorde gjennomføringen noe krevende, og prøven måtte startes om igjen for enkelte av elevene. Det er uvisst om de tekniske problemene skyldtes CLIL-prøven alene eller om nettilgangen på skolen på tidspunktet må ta noe av skylden da flere andre også hadde problemer med internettilgangen samtidig.

VURDERING AV ELEVENES SPRÅK

I starten av denne rapporten, satte jeg opp noen punkter det kunne være lurt å tenke gjennom i forbindelse med CLIL, blant annet dette med å skulle gi tilbakemeldinger på elevenes språk. Innholdet i arbeidet må uansett vurderes. Når det gjelder språket finnes det flere muligheter. Elevene kan for eksempel få velge om de vil ha tilbakemelding på språket sitt eller ikke. De kan også få velge hvor ofte de vil at læreren skal rette på språket. En positiv vinkling for å gi tilbakemeldinger på språket til eleven bør henge sammen med innholdet i oppgaven. Aktuelle spørsmål kan være om ordforrådet var brukt på en presis måte, om setningene var bygget opp på en hensiktsmessig måte, om overgangene mellom ulike delemner var gjort på en smidig måte og om evt. uttale gjorde det lett å forstå hva som ble formidlet. På denne måten blir ikke språket korrigert for språkopplæringens skyld, men i hvilken grad det tjener innholdet i fremstillingen. Hvis eleven skal ha karakter på arbeidet, kan vurdering av det lingvistiske ligge utenom karakteren, selv om det vil påvirke graden av måloppnelse. Språklige kriterier kan derfor legges inn på kjennetegn av måloppnelse når man har CLIL, fordi graden av

---

¹ [*http://www.ems.kcl.ac.uk/content/etext/e020.html#d0e689](http://www.ems.kcl.ac.uk/content/etext/e020.html#d0e689)

presis språkbruk henger sammen med evne til fremstillingen av et emne. Språklige kriterier vil da gjelde uansett hvilket språk eleven har valgt å framstille emnet på.

TILBAKEMELDINGER FRA ELEVENE

Tilbakemeldinger fra elevene på ble innhentet både muntlige og skriftlige. De skriftlige tilbakemeldingene ble gjort i form av et spørreskjema. Se oversikt på vedlegg.

De fleste muntlige tilbakemeldingene var positive og tildels spontane, spesielt i starten av prosjektet. Elevene følte at de var ”priviligerte” og fikk et tilbud som de andre klassene ikke hadde, men enkelte elever påpekte også at man får brukt engelsk på andre måter og tilknyttet forskjellige temaer, slik at læringsutbyttet i engelsk blir større ved å ha CLIL.

Spørreskjemaene halvveis ut i prosjektet bekreftet at de fleste elevene var positive til å ha samfunnsfag på engelsk. De syntes mengden engelsk var passe, hadde utvidet ordforrådet sitt og hadde brukt engelsk noen ganger når det har vært anledning til det.

Ved slutten av prosjektet syntes de fleste av elevene at det var moro å kunne svare på engelsk i timene. De fleste mente også at de får med seg like mye av faget selv om de har CLIL, og at bilingval undervisning på engelsk har konsekvenser for engelsk karakteren på ungdomstrinnet. De fleste var også positive til utfordrende tekster, og var enige i at det ikke var så vanskelig dersom man bruker lesestrategier og ordlister. Derimot syntes de fleste det er bra at prøvene var på norsk, selv om noen også mente de fint kunne klart det utelukkende på engelsk.

Tilbakemeldingene fra elevene var stort sett positive. Noen elever mente likevel det hadde vært for mye engelsk og at det ble slitsomt. For de få elevene som ikke var positive til prosjektet, var det ekstra viktig å bruke differensieringsmodellen og å tilpasse individuelt som nevnt over. Vi ser også at det er viktig å arbeide mer systematisk med kilder og lesestrategier, og å holde fokus på ordforråd, ved å sikre at begreper om temaene blir ivaretatt både på norsk og engelsk.

Tilbakemeldingene er selvsagt oppmuntrende for å videreutvikle CLIL på skolen. Likevel skal man altså ikke glemme de elevene som ikke ønsker å ha CLIL. Det er derfor viktig med hel eller delvis valgfrihet slik at elevene holder motivasjonen for faget oppe. Man kan for eksempel tenke seg en modell hvor elever har mulighet til å delta i en CLIL-gruppe en

periode, men i grupper med ordinær undervisning på norsk i andre perioder. Fleksibilitet er uansett et stikkord her. Det har vi forsøkt å ivareta med differensieringsmodellen vår, samtidig som det var viktig å ikke gi etter for ”minste motstands vei” hos elever som behersker engelsk godt.

NOEN BETRAKTNINGER TIL SLUTT

I et slikt prosjekt blir mye av veien til mens man går. Man prøver ut ulike kilder og oppgaver og høster erfaringer. Å ta med seg disse videre og å være bevisst på hva som gir godt læringsutbytte for faget man underviser i samtidig som språklæring blir en naturlig del av undervisningen, er viktig. Elevenes egne tilbakemeldinger er også verdifulle. Særlig er muntlige tilbakemeldinger og diskusjoner med elevene av stor verdi. Dersom en skole vil satse på CLIL som et fast tilbud, er det nyttig å ta vare på gode kilder til ulike temaer som trinnet arbeider med, da det tar mye tid å finne fram til dem. En kildebank for hvert tema kan derfor være en lur innretning.

Når det gjelder lærerressurser for å sette i gang bilingval undervisning, er det en fordel at læreren er spesielt motivert eller egnet for å undervise i et fag eller emne på engelsk (eller et annet språk). CLIL kan være egnet i ulike fag, men også ulike emner innenfor et fag. En faglærer kan derfor i perioder holde undervisningen sin på et annet språk hun behersker og som elevene forstår. Det at læreren er motivert for å undervise på språket er svært viktig, men motivasjon for faget eller de emnene man skal undervise i, må være tilstede. Det kan være lurt å starte med et relevant tema som man brenner spesielt for eller kan mye om.

CLIL med engelsk er det enkleste om man ønsker å starte et prosjekt med bilingval undervisning. Det kunne likevel vært svært spennende å forsøke CLIL i en periode med et annet språk enn engelsk, selv om elevene skulle beherske språket i mindre grad enn engelsk. Ingenting tilsier at man ikke kan legge inn et tema fra et annet fag til språkgruppene, for eksempel i geografi. Man har også mål for geografi i fremmedspråk. Et slikt opplegg ville stimulert til samarbeid språklærerne imellom, og til samarbeid med lærere i andre fag. Motivasjonen til elevene burde også være tilstede i en slik periode. Faglærer i faget kan likevel sikre elevenes faglige læringsutbytte med en oppsummering på norsk i slutten av perioden, for eksempel i form av en felles prøve.

For å kartlegge elevenes framgang i språket kan Språkpermen være et nyttig verktøy for å evaluere seg selv. Det kan gi økt motivasjon for videre arbeid med CLIL å følge med på sin egen framgang med språket og å sette seg mål.

Språk er et verktøy for kommunikasjon. Å stimulere til aktiv bruk av språket gjennom en praktisk, virkelighetsnær tilnærming og å motivere elever til å ta seg frem i ulike tekster, til å lytte og forstå og til selv å produsere språk for å formidle et budskap, vil kunne bidra til å styrke elevenes totale språkkompetanse. CLIL kan bidra til mye av dette. Kvantitet er en del av kvaliteten på språkopplæringen. Høyere frekvens av språkmøtene er derfor en måte å kvalitetsikre språkopplæringen på. Å undervise i en annet fag på et annet språk eller å trekke deler av et fag inn i språkopplæringen, skaper variasjon og nye innfallsvinkler både i det aktuelle faget og i språkopplæringen. Alle skoler har mulighet til å ha CLIL i en eller annen form dersom de er motiverte for det og ser verdien av det. Bilingval undervisning kan uansett være til glede og nytte både for både elever og lærere.

Eksempler på undervisningsopplegg for 7b skoleåret 2008-2009

På oversikten nedenfor ses et utvalg av arbeidsoppgaver som elevene har gjennomgått i løpet av en periode. Alle periodene har i tillegg til de viste oppgavene vært preget av muntlig innføring i emner, begrepsforståelse og muntlige diskusjoner i timene.

Uke	Tema og navn for perioden	Relevant kompetansemål LK06	Arbeidsoppgaver på engelsk	Produkt på engelsk	Kilder på engelsk				
35-41	<i>Periode 1:</i> <i>Vi er sammen</i> ”Internasjonalt samarbeid”	Gje døme på korleis Noreg er med i internasjonalt samarbeid gjennom FN og andre organisasjonar, også internasjonalt urfolkssamarbeid	Bruke VØL-skjema som for- og etterbeid for å bevisstgjøre seg på hva de kan fra før, hva de ønsker å finne ut, og hva de fant ut til slutt i perioden. Velge en internasjonal organisasjon å finne ut mer om og forberede en muntlig presentasjon	En muntlig presentasjon om internasjonale organisasjoner	http://www.un.org/english/ http://www.redcross.org/ http://www.unicef.org/ http://www.amnesty.org/ http://www.lonweb.org/online/hr-ing-nor.htm				
42-49	<i>Periode 2:</i> <i>Ut å reise</i> ”Verden”	Planleggje og presentere reiser til Europa og andre verdsdelar ved å bruke digitale verktøy	Holde en ”reiselivsmesse” i grupper for de andre på trinnet med informasjonsbrosjyrer og veggaviser om ulike land og kontinenter	Veggaviser og informasjonsbrosjyrer om ulike land og kontinenter	http://en.wikipedia.org *				
2-10	<i>Periode 3:</i> <i>Mennesket</i> ”Rusmidler”	Drøfte spørsmål omkring bruk og misbruk av tobakk og ulike rusmiddel	Muntlig fremføring om positive aktiviteter som alternativer til rusmidler. Rollespill hvor helsesøster informerer om rusmidler med en informasjonsbrosjyre Skriftlig dagbok / fortelling om mulig gruppepress i en vennegjeng Spontanrollespill med rollekort i par: <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="width: 50%;">Person 1</th> <th style="width: 50%;">Person 2</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Du synes det lukter røyk av datteren / sønnen din og bestemmer deg for å ta en prat. Hvordan går du fram?</td> <td>Du blir mistenkt for røyking av din mor / far. Hvordan svarer du på henvendelsen?</td> </tr> </tbody> </table>	Person 1	Person 2	Du synes det lukter røyk av datteren / sønnen din og bestemmer deg for å ta en prat. Hvordan går du fram?	Du blir mistenkt for røyking av din mor / far. Hvordan svarer du på henvendelsen?	Muntlig fremføring med informasjonsbrosjyre på engelsk Skriftlig innlevering om gruppepress Spontanrollespill med rollekort i par	http://www.usdoj.gov/dea/concern/concern.htm http://www.cyh.com/HealthTopics/HealthTopicDetails.aspx?p=114&np=141&id=1747 http://kidshealth.org/teen/drug_alcohol/drugs/know_about_drugs.html
Person 1	Person 2								
Du synes det lukter røyk av datteren / sønnen din og bestemmer deg for å ta en prat. Hvordan går du fram?	Du blir mistenkt for røyking av din mor / far. Hvordan svarer du på henvendelsen?								
11-17	<i>Periode 4:</i> <i>Reise i tid</i> ”Renessanse og opplysningstid”	Gjere greie for sentrale trekk ved tidsepokane mellomalder, renessanse og opplysningstid i Europa, og diskutere grunnar til denne tidsinndelinga	Definere begrepet ”renessanse” Plassere epokene på en tidslinje Sammenligne renessansen og middelalderen i et venndiagram Lage en veggavis i grupper med enten politiske, økonomiske eller sosiale forhold i perioden og sammenligne med i dag	Definisjon av begreper tilknyttet temaet Tidslinje Sammenligning i venndiagram Veggavis	Middle Ages: http://en.wikipedia.org/wiki/Middle_Ages http://www.learner.org/interactives/middleages/ http://www.historyforkids.org/learn/medieval/ Digital presentasjon, oversatt til engelsk Renaissance: http://fronter.com/osloskoler/lpathobj/javacleanedvoid(0);*1236349393035*/ http://www.learner.org/interactives/renaissance/ http://www.socialstudiesforkids.com/subjects/renaissance.htm Digital presentasjon, oversatt til engelsk Age of Enlightenment: http://en.wikipedia.org/wiki/Age_of_Enlightenment http://history-world.org/age_of_enlightenment.htm				
18-25	<i>Periode 5:</i> <i>Vi går mot sommer</i> ”Oppdagelsesreiser”*	Bruke historiske kart og framstille oppdagingsreiser som europearar gjorde, skildre kulturmøte og samtale om korleis dei ulike kulturane opplevde motet	Lese autentiske tekster (engelsk oversettelser av Columbus’ dagbok) og trene på lesestrategier Tegne en scene fra dagboken til Columbus	Tegning fra en av dagbokstekstene til Columbus	Digital presentasjon om oppdagere, oversatt til engelsk http://www.ems.kcl.ac.uk/content/etext/e020.html#d0e68 http://en.wikipedia.org/wiki/Bartolomeu_Dias http://en.wikipedia.org/wiki/Vasco_da_Gama http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/gama_vasco_da.shtml				

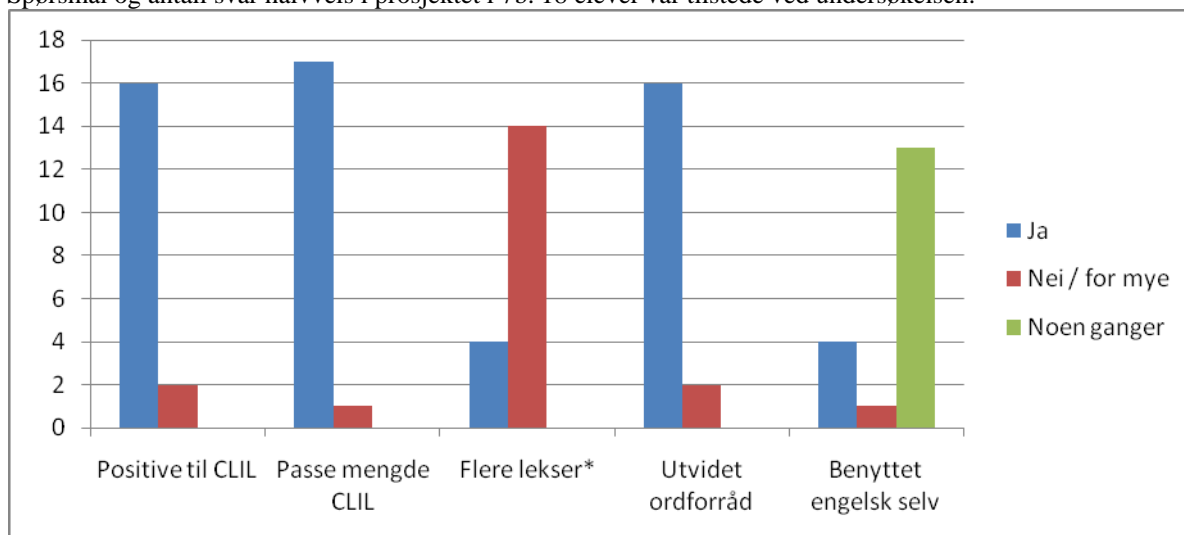
					http://www.bbc.co.uk/schools/famouspeople/standard/columbus/index.shtml http://www.nmm.ac.uk/explore/sea-and-ships/facts/explorers-and-leaders/christopher-columbus http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/polo_marco.shtml http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_the_Navigator http://www.mariner.org/educationalad/ageofex/portuguese_exp.php#prince
--	--	--	--	--	---

*Elevene er kjent med at Wikipedia ikke alltid er en sikker kilde og bør derfor ikke brukes ukritisk

**Perioden skulle også ha behandlet temaet Svartedauen og Norge i Union med Danmark, men dette falt ut på grunn av leirskole på 7.trinn og andre timer som falt bort mot slutten av skoleåret

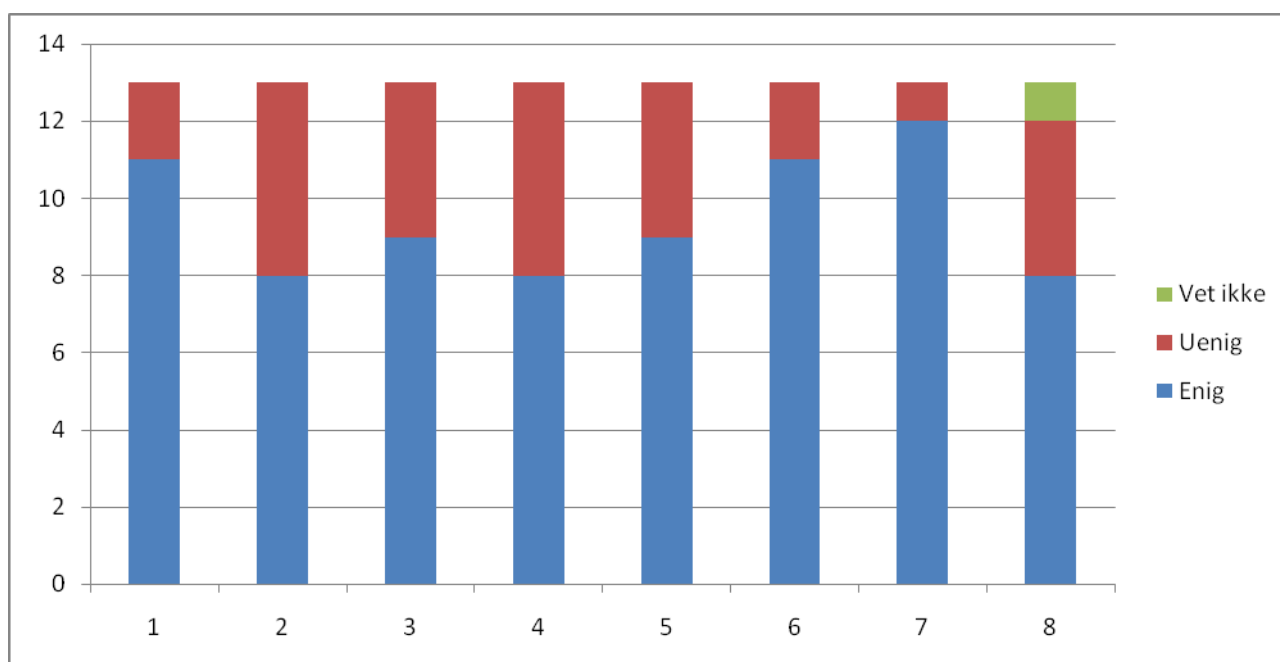

Spørsmål og antall svar halvveis i prosjektet i 7b. 18 elever var tilstede ved undersøkelsen:

Utvalgte spørsmål på slutten av prosjektet i 7b. 13 elever var tilstede ved undersøkelsen denne gangen. Spørsmålene var som følger:

1. Om de var positive til å ha engelsk i samfunnsfag
  2. Om mengden var passe
  3. Om de ønsket å gjøre flere lekser på engelsk*
  4. Om de hadde utvidet ordforrådet sitt
  5. I hvilken grad de selv hadde tatt i bruk engelsk
- *her kan det hende elevene tolket spørsmålet som større mengde lekser totalt

Spørsmålene som er tatt med:

1. Jeg har utvidet ordforrådet mitt i engelsk siden vi begynte med CLIL
2. Jeg får med meg like mye av faget selv om mye er på engelsk
3. Det er moro å kunne svare på engelsk
4. Jeg synes det er fint at vi kan lese vanskeligere tekster på engelsk; da lærer man mer*
5. Jeg synes det er best at prøver er på norsk, ellers gjør man det ikke så bra**
6. Det er ikke så vanskelig å lese om historie på engelsk hvis man bruker lesestrategier og er flink til å slå opp vanskelige ord
7. Jeg tror de som har engelsk i andre fag enn engelsk får bedre karakterer på ungdomstrinnet
8. Hvis jeg får valget om å ha noe samfunnsfag på engelsk neste år, vil jeg ha det

*9 elever ønsket seg likevel letter tekster på engelsk når de har CLIL **4 elever har likevel svart at de kunne klart seg like bra selv om både repetisjonsstoffet og prøven var på engelsk